

Гражданска отговорност при развален договор

Стефан Стефанов,

Асистент в Юридическия факултет на СУ "Св. Климент Охридски"

1. Съгласно разпоредбата на чл. 88, ал. 1, изречение второ от Закона за задълженията и договорите (ЗЗД ¹), при разваляне на двустранните договори поради неизпълнение кредиторът "има право на обезщетение за вредите от неизпълнението на договора". В теорията и в съдебната практика не се подлага на съмнение, че в цитираното легално правило е уредена хипотеза на гражданска отговорност. Спорен е обаче въпросът за вида на тази отговорност – договорна или деликтна.

През последните години в правната ни теория бяха изложени и сравнително подробно аргументирани две противоположни разбирания за характера на отговорността по чл. 88. Според едното от тях ², договорната отговорност и развалянето на двустранните договори са "алтернативни последици на неизпълнението", поради което развалянето на договора ще изключи договорната отговорност. След развалянето на договора всички вреди на изправната страна са последица от нарушаването на нейния *негативен* договорен интерес. От гледище на това разбиране, отговорността при развален договор следва да бъде дефинирана като "специална деликтна отговорност".

Според друга група автори ³ договорната отговорност и развалянето на двустранните договори са "две самостоятелни санкционни последици" от неизпълнението, поради което развалянето на договора не засяга основанието на вече възникналата договорна отговорност, а рефлектира единствено върху обема и структурата на вредите и съответно, на обезщетението. Може да се каже, че това второ становище се споделя и от съдебната практика – срв. ТР 48-86-ОСГК.

Въпросът за вида на гражданската отговорност при развален договор има значение преди всичко за правоприлагането. Известни са различията в режима на санкционните правоотношения при договорната и при деликтната отговорност ⁴ и следващата от тях необходимост от ясна и безспорна квалификация на вида на отговорността. Отговорът на въпроса за вида на гражданската отговорност при развален договор би могъл да даде и основата за разрешаване на съществуващите в доктрината и в практиката контроверси по отношение на неустойката при развален договор ⁵. Наред с чисто практическите си аспекти, правилната квалификация на отговорността при развален договор има несъмнено значение и за правната теория. Тя се налага не само с оглед изясняването на действителния смисъл на разпоредбата на чл. 88, ал. 1, изр. второ, но и поради тясната връзка между тълкуването на това легално правило и редица други теоретични проблеми на облигационното право. На първо място, в зависимост от квалификацията на отговорността по чл. 88 като договорна или деликтна, ще се очертае една или друга картина на **системата на съставите на гражданска отговорност по българското право**. Наред с този кръг от въпроси, дефинирането на вида на отговорността при развален договор **е тясно свързано с теорията на "позитивния и негативния интерес"**, която може да се счита за утвърдена в българската доктрина и чиито ценност и практически достойнства едва ли могат да се поставят под съмнение.

В настоящата статия ще бъде направен опит да се изложи и аргументира едно алтернативно разбиране за вида на гражданската отговорност при развален договор, като

се отчитат доводите в полза на посочените по-горе разбирания и се държи сметка за евентуалните техни слабости.

Аргументите в полза на разбирането за деликтен характер на отговорността при развален договор

2. В съвременната ни правна теория извеждането на деликтния характер на отговорността при развален договор винаги е било извършвано в рамките на теорията за “негативния договорен интерес” на кредитора. На базата на анализа на безспорни хипотези на нарушен негативен договорен интерес (чл. 12, чл. 28, ал. 3, чл. 42, ал. 1, чл. 289), авторите достигат до извода, че отговорността по чл. 88 има същия характер и е свързана с нарушаването на негативния интерес на кредитора – този от съществуването на действителен договор. Основният аргумент в подкрепа на тезата за деликтен характер на отговорността по чл. 88 се извежда от съдържанието на уредения в чл. 88 фактически състав, който включвал и елемента “развален договор”. И аналогията по линия на “негативния договорен интерес”, и основният позитивноправен аргумент в подкрепа на разбирането за деликтен характер на отговорността са намерили сполучлив синтез в твърдението, че *“Както преддоговорната отговорност не е договорна, защото фактическият ѝ състав предполага неключен, нищожен или унищожен договор, така и отговорността по чл. 88 ЗЗД не може да бъде договорна, защото нейният фактически състав изисква развален договор.”*⁶ Наред с изложените доводи, разглежданото разбиране се поддържа и с аргументи от буквата на закона, като легалните изрази “изпълнението заедно с обезщетение” и “обезщетение вместо изпълнение” при общия състав на договорната отговорност (чл. 79, ал. 1 и ал. 2) се сравняват с използвания в чл. 88 израз “обезщетение за вредите от неизпълнението”. На база на това сравнение се прави изводът, че “в единия случай се има предвид равностойност, а в другия – последица” и се приема, че меродавното съдържание на използвания в чл. 88 израз следва да се разбира като “вредите от развалянето на договора”⁷.

Излагането на тезата на Т. Конов и Ан. Калайджиев не би било коректно без да се отбележи разбирането на авторите за границите на гражданската отговорност при развален договор. Въпреки че считат за несъмнен ***извъндоговорния (деликтен)*** характер на отговорността, посочените автори, по съображения за справедливост и правна логика, приемат, че правилото на чл. 82, определящо специфичните граници на ***договорната*** отговорност, следва да намери приложение и за отговорността при развален договор. Основният аргумент в подкрепа на това отклонение от принципните консеквенции на тезата за деликтен характер на отговорността по чл. 88 е, че едностранната воля на кредитора, в резултат на която настъпва развалянето на договора, не бива да лиши добросъвестния длъжник от закрилата по чл. 82.

Аргументите в полза на разбирането за договорен характер на отговорността при развален договор

3. Основните аргументи, които се противопоставят на разбирането за деликтен характер на отговорността при развален договор, са следните. На първо място, основателно се поддържа, че не съществува логическа или законова пречка обезщетението за вреди по чл. 88 да се разглежда като проява на договорна отговорност, въпреки

принципното обратно действие на развалянето на договора: *“Правилото за обратно действие на развалянето не е логически закон, а правен принцип. Законодателят е свободен да постанови ограничено или неограничено неговото действие, т. е., да приложи или не всички последици, които следват от него”*⁸. Твърди се също така, че фактическият състав на отговорността по чл. 88 включва, наред с развалянето на договора, и юридическия факт на неговото изпълнение. Сериозен аргумент срещу разбирането за деликтен характер на отговорността при развален договор се черпи и от буквата чл. 88, където е използван изразът *“вредите от неизпълнението на договора”*⁹.

Основните конеквенции на разбирането за договорния характер на отговорността при развален договор¹⁰ са следните:

а) Обезщетението, предвидено в чл. 88 се дължи главно поради нарушен позитивен, а не негативен интерес;

б) Чл. 88, ал. 1, изр. второ урежда единен фактически състав на договорна отговорност, чрез която ще бъде обезщетен, както позитивният, така и негативният кредиторски интерес. Вредите от нарушения негативен интерес на кредитора се включват в глобалното обезщетение по чл. 88, наред с вредите от нарушаването на позитивния интерес;

в) Обезщетението по чл. 88 е една от формите на договорната отговорност, наред с компенсаторното и мораторното обезщетение и се различава от тях единствено по своята структура, следваща от необходимостта от общия размер на вредите да бъде приспадната стойността на насрещната кредиторска престация.

4. Преди да взема отношение по аргументацията на изложените по-горе тези, считам, че отговорът на въпроса за вида на гражданската отговорност при развален договор изисква да бъде предпоставен един безпротиворечив и обхващащ всички хипотези критерий за разграничаване на договорната от деликтната отговорност. Известно е, че и двата термина са условни, като нито *“договорната отговорност”* винаги произтича от неизпълнението на договорно задължение, нито деликтната обхваща само онези случаи, които в римското право са били схващани като деликт¹¹. Въпреки условността на терминологията обаче, разграничението между договорна и деликтна отговорност като че ли винаги е имало за основа сигурен критерий. Когато основанието на отговорността включва изпълнение на *“предшестващо облигационно задължение”*, отговорността е договорна. В случай, че основанието на отговорността е неизпълнението на *“общото задължение да не се вреди другиму”*¹² или увреждането на блага, предмет на абсолютно субективно право¹³, отговорността има деликтен характер. Без да поставям под съмнение смисъла, който авторите влагат в израза *“неизпълнение на предшестващо облигационно задължение”*, считам, че възприетата (и може да се каже, утвърдена) терминология е относително неточна. Ако прилагаме буквално възприетия критерий за разграничаване на договорната отговорност от деликтната, ще следва да определим като хипотези на договорна отговорност и случаите, попадащи под разпоредбите на чл. 12, чл. 28, ал. 3, чл. 42, ал. 2 и чл. 289, за които е безспорно, че уреждат деликтна (извъндоговорна) отговорност. Във всички изброени хипотези отговорността има за източник все неизпълнението на *“предшестващо облигационно (относително) задължение”* – най-общо, на задължението за добросъвестност при воденето на преговорите и сключването на договорите или на предвидените в чл. 289 задължения на довереника. Във всички посочени случаи обаче, гражданската отговорност се явява санкция за неизпълнението на

задължение, спрямо което са неприложими общите правила на чл. 79. По отношение на тези видове задължения не съществува нито иск за реално изпълнение, нито иск за паричния сурогат на дължимото (като елемент на компенсаторното обезщетение). Изпълнението на задълженията по чл. 12, чл. 28, ал. 3, чл. 42, ал. 2 и чл. 289 не е гарантирано чрез правните средства за осигуряване на реално изпълнение. Нарушаването на предвидените в тези текстове правила за поведение се санкционира единствено чрез средствата на гражданската (извъндоговорна) отговорност. От тази гледна точка считам, че коректното дефиниране на критерия за разграничение на договорната от деликтната отговорност изисква преценка не само на вида на задължението, чието нарушаване поражда отговорността, но и на наличието или липсата на принципна възможност неговото изпълнение да бъде осигурено чрез уредените в чл. 79 способности за реално изпълнение. Изложеното разбиране се подкрепя пряко от чл. 79, доколкото този текст урежда договорната отговорност и иска за реално изпълнение (респективно, за неговия паричен сурогат) като **кумулятивни** последици на неизпълнението.

5. Научната полемика по отношение на вида на уредената в чл. 88 отговорност, като че ли изправя пред алтернативата да предпочетем едното или другото разбиране, в зависимост от това, аргументите на коя група автори ще приемем за по-убедителни.

5.1. Критика на разбирането за деликтен характер на отговорността при развален договор

Тезата, че отговорността при развален договор има извъндоговорен (деликтен) характер не може да бъде споделена в поддържания от цитираните автори неин обем и konsekвенции.

5.1.1. Вярно е, че обезщетението за вреди по чл. 88 може да се търси само при развален договор. От това обаче съвсем не следва, че санкционните последици на плоскостта на **позитивния** интерес **възникват** в резултат на развалянето на договора. С не по-малко основание може да се твърди, че развалянето на договора рефлектира само върху обема и структурата на обезщетението, дължимо на основание на вече възникналата договорна отговорност за неизпълнение на облигационния дълг. В подкрепа на това разбиране са поне два сериозни позитивноправни аргумента, които вече са изтъквани в теорията¹⁴:

- **Първо**: Чл. 88, ал. 1, изр. второ изрично предвижда, че на репарирание подлежат вредите “**от неизпълнението** на договора” (к. а.) и

- **Второ** (което е по-важно): Горната формулировка намира логическо оправдание в цялостния контекст на системата от разпоредби, предвидени в чл. 88. Разглежданата разпоредба е ситуирана в текст, който (и в двете си алинеи) **урежда действието на развалянето на договорите във времето**. След като и ал. 1, изр. първо in fine, и ал. 2 на чл. 88 уреждат изключения от правилото за обратно действие на развалянето, едва ли правилото на ал. 1, изр. второ може да бъде разбирано в друг смисъл, **освен като второто изключение в системата на този легален текст**. При възприемане на друго тълкуване трудно може да бъде обяснено, защо гражданската отговорност при развален договор се регламентира в правило, посветено на действието на развалянето на договора във времето, а не на неговите материалноправни последици по същество и на тяхното основание.

С оглед на изложеното, едва ли може да се подлага на критика и редакцията на чл. 88, ал. 1, изр. второ, като се приема, че законодателят всъщност е искал да каже нещо друго - не “вредите от неизпълнението на договора”, а “вредите от развалянето на договора”¹⁵.

От гледна точка на поддържаното в настоящата статия разбиране, развалянето на договора в хипотезата на чл. 88 не може да бъде определено като правнополитическо и легално **основание** на отговорността. Не развалянето на договора, а неговото неизпълнение представлява основният правопораждащ отговорността юридически факт, чиито последици **се запазват** и след отпадането на договора с обратна сила, в резултат на изричната норма на чл. 88, ал. 1, изр. второ. Развалянето на договора е само допълнителен и модифициращ **структурата на обезщетението** юридически факт, подобно на допълнителните юридически факти при компенсаторното и мораторното обезщетение – наличието на претенция за паричния сурогат на дължимото, респективно, за реално изпълнение.

5.1.2. Известно е, че компенсаторното обезщетение по чл. 79 включва два елемента – паричния сурогат на дължимото и обезщетение за вреди, като само вторият елемент е предмет на репарирание, чрез средствата на гражданската отговорност¹⁶. **Тази структура на компенсаторното обезщетение не може да бъде запазена при разваляне на договора, тъй като поради отпадането на задължението за престиране, се погасява и първият елемент на компенсаторното обезщетение – претенцията за паричния сурогат на дължимото.** Чл. 88, ал. 1, изр. второ не може да предвиди изключение от тази последица на развалянето, тъй като това би довело до обезсмисляне на института на разваляне на двустранните договори.

По различен начин обаче се поставят правоотношенията спрямо втория елемент на компенсаторното обезщетение – претенцията за обезщетение за причинените от неизпълнението вреди. Именно като **последица** на неизпълнението, тези вреди могат да останат релевантни и съответно, да се запази вече възникналата претенция за репарирането им, въпреки отпадането на задължението за изпълнение. **Следователно, едно разбиране, според което развалянето на договора погасява дефинитивно и двата елемента на компенсаторното обезщетение не би държало сметка за неговата сложна структура и за относителната независимост на претенцията за паричния сурогат на дължимото и гражданската отговорност в тесен смисъл.** Докато погасяването на първия елемент на компенсаторното обезщетение при разваляне на договора не може да бъде логически избегнато, тъй като е сурогат на първоначално дължимото, развалянето на договора не засяга втория елемент на компенсаторното обезщетение (гражданската отговорност), **тъй като тя е последица на неизпълнението, а не самото изпълнение във форма на сурогат.**

5.1.3. От гледна точка на горните разсъждения може да бъде оспорено и самото разбиране, че чл. 88, ал. 1, изр. второ урежда **фактически състав** на гражданска отговорност. От това, че чл. 88, ал. 1, изр. второ изрично запазва последиците на осъществения фактически състав на договорна отговорност **при** развален договор, не следва, че текстът урежда отговорност, **в чието основание** лежи развалянето на договора. По мое мнение тази легална разпоредба няма за цел и предмет регламентирането **на основанието на отговорността** при развален договор. Нейният смисъл се изчерпва със следните последици:

• Кредиторът има право на обезщетение за “вредите от неизпълнението” и след развалянето на договора. Обратното действие на развалянето *не засяга* вече възникналата *на основание чл. 79* договорна отговорност – вторият елемент на компенсаторното обезщетение. Претенцията за престиране *на този втори елемент* е вече възникнала и чл. 88, ал. 1, изр. второ изрично постановява запазването ѝ, въпреки развалянето на договора;

• Принципното обратно действие на развалянето обаче не е ограничено по отношение на насрещните договорни задължения на страните. Тези задължения ще се погасят, защото именно в тази последица се изразява смисълът на развалянето и логически тя не може да бъде дерогирана. Поради това, неизбежно ще се погаси и първият елемент на компенсаторното обезщетение – искът за паричния сурогат на дължимото. Обезщетението следователно ще покрие само вредите от неизпълнението в тесен смисъл и, *за разлика от компенсаторното обезщетение, ще има единна структура и правна същност – съдържание на договорна гражданска отговорност.*

5.1.4. В светлината на изложеното е видно, че разликата между компенсаторното обезщетение по чл. 79 и обезщетението при развален договор не се изразява толкова в приспадането на стойността на насрещната кредиторска престация от размера на компенсаторното обезщетение. Видовата отлика на обезщетението за нарушен позитивен интерес при развален договор *се състои в погасяването на първия елемент на компенсаторното обезщетение и в консолидирането на единна претенция за реализиране на гражданската (договорна) отговорност на длъжника.* От изложеното е видно, че на плоскостта на последиците от нарушаване на позитивния интерес, развалянето на договора *не е правопораждащ, а правопогасяващ юридически факт.*

Изложеното разбиране за смисъла на чл. 88, ал. 1, изр. второ се подкрепя по категоричен начин и от редакцията на чл. 81, изр. първо от Виенската конвенция относно договорите за международна продажба на стоки (ВКОДМПС), съгласно която: *“Развалянето на договора освобождава и двете страни от договорните им задължения освен от дължимото обезщетение.”* (к. а.). В светлината на цитирания текст е видно, че, въпреки значително по-неясната си редакция и неподходящо систематично място, чл. 88, ал. 1, изр. второ не може да има друг смисъл. Този текст урежда пряко запазването на вече възникналата претенция за обезщетение за вредите от неизпълнението, и косвено, чрез правилото на чл. 88, ал. 1, изр. първо – погасяването на насрещните задължения и на претенцията за паричния сурогат на дължимото като елемент на компенсаторното обезщетение.

5.1.5. Следователно, чл. 88, ал. 1, изр. второ не урежда самостоятелно нито един от елементите на правонарушението като основание на гражданската отговорност. Той има отношение - при това косвено, чрез правилото за обратното действие, предвидено в ал. 1 - *само към съдържанието на ликвидационните последици от неизпълнението, но не и към тяхното основание*¹⁷. Т. е., от гледна точка на основния елемент от фактическия състав на гражданската отговорност (правонарушението), чл. 88, ал. 1, изр. второ *не е алтернатива на хипотезиса на чл. 79, а само на неговата диспозиция.* Развалянето на договора не внася нов елемент в основанието на ликвидационните последици (от нарушаване на *позитивния* интерес), а модифицира единствено тяхното съдържание, чрез погасяването на претенцията за паричния сурогат на дължимото и редуцирането им до единното явление на договорната гражданска отговорност.

5.1.6. Разбирането за деликтния характер на отговорността при развален договор не може да бъде аргументирано и по линия на сравнението с хипотезите на нарушен

негативен договорен интерес. Напротив, сравнението между чл. 88, от една страна и чл. 12, чл. 28, ал. 3, чл. 42, ал. 2 и чл. 289, от друга, налага извода, че двете групи правила са посветени на различни видове гражданска отговорност. Считаю, че полезна основа за сравнение с чл. 88 могат да предоставят предимно хипотезите на чл. 28, ал. 3 и чл. 289, доколкото и в двата случая е налице отпадане на една съществуваща договорна връзка.

а) Характерното и за двете посочени хипотези на нарушен негативен договорен интерес е, че договорът се прекратява в резултат на едностранното волеизявление **на длъжника по отговорността**. И в двата случая законът урежда субективно потестативно право на длъжника по отговорността да се освободи от договорната обвързаност, като по съображения за справедливост и баланс в отношенията изрично постановява, че при наличието на допълнителни юридически факти, страната, която прекратява договора, дължи обезщетение за причинените от отпадането на договорната връзка вреди. Именно поради това в разглежданите случаи не може да се поставя въпрос за изпълнение и за “вреди от неизпълнението” по смисъла на чл. 88, ал. 1, изр. второ. В хипотезата на чл. 28, ал. 3 искът за изпълнение ще бъде париран чрез възражение за унищожаваност на договора. От друга страна, когато инициативата за ликвидация на отношенията се взема от страната, която има право да иска унищожението на договора, въпрос за изпълнение изобщо не се поставя. Поради изложеното, в случаите по чл. 28, ал. 3 и чл. 289, не е възможно **правнорелевантно** засягане на позитивния интерес на кредитора. На този интерес и на евентуалният иск за изпълнение по чл. 79 законът противопоставя насрещно потестативно **право на длъжника по отговорността** да прекрати договорната връзка, поради което не могат да бъдат релевираны и вреди от неизпълнението – от нарушаването на позитивния кредиторски интерес. **Следователно, не толкова липсата или отпадането на договора с обратна сила е основанието да дефинираме посочените отговорности като деликтни. Основание за това е преди всичко липсата на консолидиран и неограничен от насрещни права иск за реално изпълнение по чл. 79 и на неговата алтернатива – искът за компенсаторно обезщетение** (вж. и по-горе, т. 4).

От друга страна, в хипотезите на чл. 12, чл. 28, ал. 3, чл. 42, ал. 2 и чл. 289 законът ясно описва признаците на едно противоправно поведение. Поради това твърдението, че тези текстове уреждат специални деликтни състави¹⁸ (гражданска отговорност, като последица на извършено **правонарушение**) едва ли може да бъде оспорено.

б) Хипотезата, предмет на чл. 88 съществено се различава от разглежданите случаи на нарушен негативен договорен интерес. **Тук правото да се прекрати договорната връзка принадлежи на кредитора, а не на длъжника по отговорността**. До развалянето на договора на иска за изпълнение, респективно, за компенсаторно обезщетение, не може да бъде противопоставено някакво насрещно **правопогасяващо** право на длъжника (да се унищожи договора, да се извърши отказ от мандата). **Т. е., позитивният интерес на кредитора от изпълнението е изцяло защитен и консолидиран**. Неговото удовлетворяване не зависи от волята на длъжника. Единствената потенциална логическа пречка този позитивен интерес да бъде обезщетен и след развалянето на договора може да бъде обратната сила на развалянето. Както вече бе посочено обаче, разпоредбата на чл. 88, ал. 1, изр. второ санкционира именно изрично изключение от правилото за разваляне на договорите *ex tunc*, като запазва претенцията за втория елемент на компенсаторното обезщетение. Поради това считаю, че използваната в чл. 88 формулировка – “вредите от неизпълнението на договора” – не само не е погрешна, а напротив, отразява вярно действителната правна същност на породеното **по силата на**

чл. 79 санкционно правоотношение и запазването на договорното основание на отговорността.

Наред с изложените съществени различия между деликтната отговорност за нарушен негативен договорен интерес и последиците при развален договор, **в хипотезиса на чл. 88, ал. 1, изр. второ трудно може да бъде открито правонарушение, различно от договорното неизпълнение**. Ако бъде възприето разбирането, че фактическият състав на “деликтната” отговорност при развален договор включва “*развален договор, вреди и причинна връзка*”¹⁹, очевидно трябва да видим правонарушението именно в разваления договор. Сам по себе си обаче този елемент не е израз на поведение на отговорното лице, а само негова непряка последица. Поради това развалиеният договор не може да бъде дефиниран като правонарушение – не защото правонарушението предполага **противоправно** поведение (твърдение, което основателно се оспорва в теорията), а поради обстоятелството, че в развалянето на договора изобщо не може да бъде открито **поведение** на отговорното лице. Поведението на длъжника, като елемент на правонарушението е консумирано още преди развалянето и се релевира като основание на отговорността **от чл. 79, а не от чл. 88**.

Към изложените различия между преддоговорната отговорност и последиците при развален договор следва да се добавят и изложените по-горе (т. 5.1.1.3.) аргументи, свързани с правните последици на развалянето на договора като юридически факт. Докато в хипотезите на чл. 28, ал. 3 и чл. 289, прекратяването на договорната връзка **е конститутивен елемент на правонарушението**, като основание на гражданската отговорност, развалянето на договора (на плоскостта на ликвидационните последици от нарушаване на **позитивния** интерес) **не е правопораждащ, а правопогасяващ юридически факт**.

5.1.7. На критикуваната теза за деликтен характер на отговорността при развален договор могат да бъдат противопоставени и редица други аргументи.

а) Въпреки разбирането, че отговорността при развален договор е деликтна, авторите, които го поддържат приемат, че позитивният кредиторски интерес (този от изпълнението на договора) остава релевантен като критерий за определянето на подлежащите на репарирание вреди – “...*Следователно, с известно приближение може да се приеме, че от имуществена гледна точка негативният интерес в хипотезата на двустранен договор ще клони към разликата между компенсаторното обезщетение и стойността на насрещната кредиторска prestation.*”²⁰. Едва ли може да бъде споделено разбирането, че обемът на обезщетението за вреди поради нарушен негативен договорен интерес ще се дефинира чрез позитивния интерес на кредитора. Оказва се, че основанието и средствата на договорната отговорност са погасени в резултат на развалянето на договора, но въпреки това позитивният интерес надживява развалянето на договора и продължава да поражда последици, макар и само като критерий за определяне на размера на вредите. Поради изложеното считам, че възприемането на позитивния интерес като релевантен критерий за дефинирането на размера на обезщетението при развален договор е по-скоро в подкрепа на тезата за договорен, а не за деликтен характер на отговорността. В този смисъл, споделям вече изказаното в теорията разбиране²¹, че разликата между мораторното, компенсаторното и обезщетението по чл. 88 не е в правната същност и вида на отговорността, а само в допълнителните юридически факти, от които зависи принципната структура на обезщетението. Основният юридически факт от състава на

отговорността обаче – правонарушението (договорното неизпълнение) – *е един и същ в трите хипотези и се регламентира от чл. 79.*

б) В основата на отговорността за нарушен негативен интерес стои настъпването на една *нежелана* за кредитора на отговорността промяна²². В случаите по чл. 12, чл. 28, ал. 3, чл. 42, ал. 2 и чл. 289 това разбиране следва несъмнено да бъде подкрепено. В тези хипотези имуществото на кредитора на отговорността действително се оказва обект на една нежелана и може да се каже, неочаквана вредоносна промяна. Кредиторът е очаквал, че ще бъде сключен договор, но преговорите са едностранно прекратени, очаквал е, че унищоженият договор ще бъде изпълнен, но той е едностранно унищожен, очаквал е, че представляваният ще бъде обвързан от договора, но се оказва, че договорът е висящо недействителен и т. н. Едва ли обаче може да се поддържа, че всички елементи на настъпилата в резултат на развалянето на договора промяна са нежелани, а още по-малко, неочаквани за кредитора. Напротив, на плоскостта на *позитивния* интерес развалянето на договора и следващата от това промяна в имуществото на кредитора се желае от него. Разваляйки договора, кредиторът е преценил, че погасяването на насрещните задължения (а оттук, и на първия елемент на компенсаторното обезщетение) ще задоволи в най-голяма степен позитивния му интерес, откривайки възможностите за сключването на сделка на покритие. Т. е, може да се каже, че чрез развалянето на договора кредиторът *инициира една желана от него промяна в структурата и обема на дължимото обезщетение за нарушен позитивен интерес* (погасяване на първия елемент на компенсаторното обезщетение срещу запазване на насрещната кредиторска престация). Нежелана от кредитора промяна в резултат на развалянето на договора действително има, но на друга плоскост – на плоскостта на неговия *негативен* интерес, *който при развален договор съществува паралелно с позитивния* (вж. по-долу, т. 5.2.).

в) Аргументи срещу тезата за деликтен характер на отговорността при развален договор могат да бъдат черпени и от допусканото в нейните рамки изключение от границите на деликтната отговорност, уредени в чл. 51. Както вече бе посочено, авторите, които поддържат разбирането за извъндоговорен характер на отговорността при развален договор, приемат, че, при добросъвестност на длъжника следва да се прилага правилото на чл. 82, изр. първо in fine. Едва ли обаче консеквенциите на подобна логика могат да бъдат ограничени в рамките на съотношението между чл. 51 и чл. 82. След като разбирането за приложимост на чл. 82 се аргументира с невъзможността положението на добросъвестния длъжник да се влошава едностранно от кредитора, не виждам основание същият аргумент да не обоснове и приложимостта на другите специфични за договорната отговорност правила (например, на чл. 83, ал. 1, чл. 84, ал. 2). Това обаче би довело до пълно изравняване в режима на договорната отговорност и “специалната деликтна отговорност” по чл. 88, оставяйки различната квалификация на отговорността на изцяло доктринерна и лишена от практическо значение основа.

5.2. Критика на разбирането за изцяло договорен характер на гражданската отговорност при развален договор

5.2.1. От изложеното в т. 5.1. по-горе е видно, че последиците от нарушаване на *позитивния* кредиторски интерес при развален договор се ликвидират чрез средствата на *договорната отговорност*. Докато на плоскостта на тези последици развалянето на договора представлява *правопогасяващ* юридически факт, развалянето на договора пряко

нарушава **негативния** интерес на кредитора и поражда **втора група** обезщетителни правоотношения в три насоки:

- с оглед на **разноските** по разваления договор;
- по отношение на неблагоприятната за кредитора разлика в условията, при които **е сключена** сделка на покритие;
- с оглед на неблагоприятната за кредитора разлика между условията, при които е сключен развалиеният договор и условията, при които (към момента на развалянето) **може** да бъде сключена сделка на покритие.

Разбирането, че и тази втора група вредни последици се обезщетяват чрез средствата на договорната отговорност не може да бъде споделено поради следните съображения:

5.2.1.1. Разглежданите три насоки на увреждане на негативния кредиторов интерес **не представляват “вреди от неизпълнението” по смисъла на чл. 88**. Промяната, в която разглежданите последици се изразяват, **не е резултат на неизпълнението, а на други юридически факти**. Тя би настъпила и при точно изпълнение, само че в тази хипотеза не би увредила кредитора. За разлика от “вредите от неизпълнението”, тези от нарушаването на негативния договорен интерес **действително настъпват пряко от юридическия факт на развалянето на договора**. Неизпълнението няма отношение към тези вреди, поради което не може да се счита включено в основанието на ликвидационните последици на плоскостта на негативния кредиторов интерес. Именно по отношение на тази група последици тезата на Т. Конов и А. Калайджиев има своето основание. Разбирането, че разглежданите вредни последици не са пряко причинени от договорното неизпълнение се споделя и от авторите, които поддържат тезата за изцяло договорен характер на отговорността при развален договор: *“За обезщетяването на тези разноски (по разваления договор – д. а.) е достатъчно да се установи размерът им и развалянето на договора”*²³. Т. е., фактът на договорното неизпълнение е ирелевантен с оглед на отговорността за разноските по договора и като такъв не подлежи на доказване.

Разбирането, че ликвидационните последици от нарушен негативен интерес при разваляне на договора не възникват на договорно основание се подкрепя и от поддържаните в теорията критерии за разграничаване на договорната и деликтната отговорност. На първо място, както вече бе посочено, вредите от нарушаване на негативния интерес при развален договор не се дължат поради договорното неизпълнение, а в резултат на развалянето на договора, респективно, в резултат на развалянето и сключването на сделка на покритие. Основанието за тяхното обезщетяване не включва неизпълнението на “предшестващо облигационно задължение”. От гледище на предложението в настоящата статия (вж. т. 4) допълнителен критерий, обезщетението за вредите от нарушаване на негативния кредиторов интерес също не може да се дължи на договорно основание. Неговият фактически състав не включва неизпълнение на предшестващо облигационно задължение, гарантирано чрез предвидените в чл. 79 средства за реално изпълнение. С възможностите по чл. 79 кредиторът разполага само за задоволяване на **позитивния** си интерес.

5.2.1.2. Разбирането, че интересът на кредитора в хипотезата на развален договор не може да бъде обезщетен изцяло със средствата на договорната отговорност се подкрепя и от изложената в теорията връзка между характера на обезщетявания интерес и вида на гражданската отговорност²⁴. От гледна точка на кредитора на отговорността, вредите от

нарушения негативен интерес при разваляне на договора могат да се дефинират като проява на една неочаквана и нежелана промяна и би следвало да бъдат обезщетени на извъндоговорно основание.

Може да се каже, че в хипотезата на развален договор позитивният интерес на кредитора (чиято защита чл. 88, ал. 1, изр. второ изрично санкционира, въпреки отпадането на договорната връзка) **доминира** и поради това донякъде предопределя редакцията на правилото на чл. 88, ал. 1, изр. второ. Този интерес изисква настъпването на една промяна и се защитава чрез средствата на договорната отговорност. Развалянето на договора не прави този интерес ирелевантен, а само го модифицира съобразно последиците на развалянето и погасяването на претенцията за реално изпълнение, респективно, на тази за паричния му сурогат. Наред с основния и доминиращ интерес от настъпването на една промяна в патримониума на кредитора обаче, в хипотезата на развален договор е налице и втори, негативен интерес - този от ненастъпването на една нежелана промяна. Тази промяна **остава нежелана и вредоносна**, въпреки че развалянето на договора, което е нейна непосредствена причина, настъпва в резултат на едностранната воля на кредитора. Тя възниква като неизбежна последица от избора на кредитора да задоволи позитивния си интерес с модификациите, които внася развалянето на договора. Именно защото позитивният кредиторски интерес доминира в хипотезата на чл. 88, едностранното разваляне на договора не е пречка да видим нарушаването и на негативния интерес като една нежелана, но неизбежна при избора от кредитора начин за задоволяване на позитивния му интерес промяна.

Следователно, ако приложим стриктно критериите за разграничаване на договорната и деликтната отговорност, не можем да не приемем, че обезщетението за нарушен негативен интерес поради разваляне на договора не е проява на договорна отговорност.

5.2.1.3. Разбирането за глобален характер на обезщетението по чл. 88 (както за нарушен позитивен, така и за негативен интерес) също не може да бъде споделено. То влиза в противоречие с редакцията и смисъла на чл. 88, ал. 1, изр. второ (“обезщетение за вредите **от неизпълнението**” – к. а.), с утвърдените в теорията критерии за отграничаване на договорната от деликтната отговорност и с последователното разграничение на вредите от нарушаване на позитивния и на негативния интерес в действащото законодателство.

На първо място критикуваното разбиране за глобален характер на обезщетението по чл. 88 влиза в колизия с логиката на споделящите го автори, че целта на чл. 88, ал. 1, изр. второ е да регламентира изрично изключение от правилото за обратно действие на развалянето на договора. Разбирана по този начин, целта на чл. 88, ал. 1, изр. второ не налага включването на вредите от нарушаване на негативния интерес в обезщетението, предвидено в този легален текст. Напротив, разглежданите вредни последици възникват именно поради принципното обратно действие на развалянето на договора, тъй като с развалянето отпадат правното основание и житейското оправдание за извършените разноси, респективно, възниква необходимост от сключването на друг договор за задоволяване на позитивния интерес, условията по който могат да бъдат по-неблагоприятни за кредитора в сравнение с тези по развалянето. Смисълът на чл. 88, ал. 1, изр. второ е да запази последиците на договорната отговорност, въпреки развалянето на договора и едва ли може да се приеме, че чрез тази разпоредба законодателят си е поставил за цел да уреди и фактическия състав на последиците от нарушаване на негативния договорен интерес.

Разбирането, че вредите от нарушаването на двата интереса (позитивен и негативен) се обезщетяват на едно и също основание (чл. 88, ал. 1, изр. второ във връзка с чл. 79) не държи сметка и за последователното позитивноправно разграничаване на двете групи вреди в цяла система от легални правила.

Разграничаването между вредните последици от нарушаването на позитивния и негативния интерес е предвидено най-напред в разпоредбите на чл. 189, ал. 1, изр. второ **във връзка с ал. 2** и чл. 195, ал. 1 **във връзка с ал. 2** ЗЗД. След като е очевидно, че чл. 189, ал. 2 и чл. 195, ал. 2 не включват разносните по разваления договор във вредите “от неизпълнението”, не виждам основание да приемем, че смисълът на използвания в чл. 88, ал. 1, изр. второ **идентичен израз** е друг и цели да амалгамира последиците от нарушаването на двата интереса (позитивен и негативен) в рамките на единна претенция за обезщетение. Всяко друго разбиране би довело до извода, че чл. 88, ал. 1, изр. второ урежда обезщетение, дължимо на две различни основания (договорно и извъндоговорно), поради което не може да бъде споделено.

Същите изводи следват и от тълкуването на чл. 323 от Търговския закон (ТЗ), където последиците от нарушаване на негативния интерес (сключването на сделка на покритие при по-неблагоприятни условия) са ясно разграничени от “обезщетението”, дължимо поради нарушаване на позитивния интерес. Идентично разграничение е проведено последователно и във ВКОДМПС. Докато чл. 74 от посочения нормативен акт урежда “обезщетението за нарушаване на договора” (за засягането на позитивния интерес), чл. 75 и чл. 76 регламентират самостоятелно ликвидационните последици от сключването на сделка на покритие и от настъпването на неблагоприятна промяна в пазарните условия, при които е сключен развалиеният договор и тези, при които **може** да бъде сключена сделка на покритие.

6. На какво правно основание следва да бъдат ликвидирани последиците от нарушаване на позитивния и на негативния кредиторски интерес в хипотезата на развален договор

6.1. От гледна точка на критикуваните в настоящата статия становища, гражданската отговорност при развален договор (независимо от нейния вид) възниква и следва да бъде реализирана **на основание чл. 88, ал. 1, изр. второ**. Това разбиране е естествено следствие от тезата, че чл. 88, ал. 1, изр. второ регламентира фактическия състав на отговорността. Поради вече изложените по-горе съображения (т.т.т. 5.1.3., 5.1.4. и 5.1.5.) не мога да споделя това становище. Считаю, че чл. 88, ал. 1, изр. второ няма отношение към **основанието** на обезщетителните ликвидационните последици при развален договор. Този текст не урежда фактически състав на гражданско правонарушение, а единствено специфичната структура на обезщетението за нарушен **позитивен** интерес в хипотезата на развален договор. Поради това, договорната отговорност при развален договор **следва да бъде ангажирана на основание чл. 79** (чийто хипотезис урежда общия фактически състав на тази отговорност), а **съдържанието на ликвидационните последици** на плоскостта на **позитивния** интерес следва да бъде определено на базата на чл. 88, ал. 1, изр. второ. От тази гледна точка е видно, че разпоредбата на чл. 88, ал. 1, изр. второ следва да се разглежда като **уредена в друг легален текст диспозиция на предвидения в чл. 79 фактически състав**, наред с претенциите за

реално изпълнение и мораторно, респективно, за компенсаторно обезщетение, а не като самостоятелна правна норма, включваща собствен хипотезис и диспозиция.

6.2. Аргументите, че чл. 88 не урежда фактически състав на извъндоговорна отговорност за нарушаване на негативния кредиторски интерес са още по-сериозни, предвид ясната редакция на разпоредбата на чл. 88, ал. 1, изр. второ и неприемливостта на едно тълкуване, което би допуснало обезщетяване на позитивния и на негативния интерес на едно и също правно основание и в рамките на единна претенция, като същевременно игнорира наличието на самостоятелна система от състави за ликвидиране на последиците от нарушаване на негативния договорен интерес.

Ако предлаганото разбиране за смисъла на чл. 88, ал. 1, изр. второ бъде споделено, логично възниква въпросът въз основа на кое легално правило следва да бъдат отстранени последиците от нарушаване на негативния интерес в хипотезата на развален договор? От гледище на застъпеното в настоящата статия разбиране за смисъла на чл. 88, ал. 1, изр. второ, в закона няма изричен общ текст за репарирание на вредите от нарушен негативен интерес при разваляне на договора. Считаю обаче, че позитивноправното съществуване на общи норми за ликвидация на отношенията, породени от нарушаване на негативния интерес при развален договор може да бъде изведено от редица други текстове на действащото законодателство, в които тези общи правила са намерили само частен израз.

6.2.1. Основание на претенцията за заплащане на разносните по разваления договор

Съгласно чл. 189, ал. 1, изр. първо и чл. 195, ал. 1, при разваляне на договора поради евикция или недостатъци на вещта, купувачът има право да иска от продавача разносните по договора. Правилата на чл. 189, ал. 1, изр. първо и чл. 195, ал. 1 не са формулирани с оглед на някаква специфика на развалянето на договора за продажба поради евикция или недостатъци на вещта. При **всеки** развален поради неизпълнение договор разносните по него следва да бъдат възстановени на изправната страна. Правната логика и изискванията на справедливостта не позволяват друго разрешение. С оглед на това, не съществува каквото и да било основание разглежданата претенция да възникне само при развалянето на договора за продажба (поради евикция или недостатъци), но не и при останалите хипотези на разваляне на двустранните договори поради неизпълнение. Нещо повече, намалението на патримониума, което изправната страна претърпява в резултат на извършените от нея разноси по разваления договор е толкова очевидно и дефинитивно дадено при всяка хипотеза на разваляне на договора поради неизпълнение, че чл. 189, ал. 1, изр. първо и чл. 195, ал. 1 изрично уреждат претенцията за разносните по договора, като не я амалгамират в общия текст за обезщетяване на вредите от неизпълнението (чл. 189, ал. 1, изр. второ и чл. 195, ал. 2). С оглед на изложеното, считам, че чл. 189, ал. 1, изр. първо и чл. 195, ал. 1 (в частта им за разносните по разваления договор) **са израз на общо легално правило**, по силата на което длъжникът по всеки развален поради неизпълнение договор ще бъде длъжен да заплати на изправната страна извършените от нея разноси по договора.

Поради изложеното, не мога да споделя и поддържаното в доктрината разбиране²⁵, което разглежда чл. 189, ал. 1, изр. второ и чл. 195, ал. 2 (в частта им за разносните по договора) като **специални** по отношение на чл. 88, ал. 1, изр. второ. По мое мнение чл. 189,

ал. 1, изр. второ и чл. 195, ал. 2 са израз на по-общо правило, а чл. 88, ал. 1, изр. второ изобщо няма отношение към разноските по договора, тъй като, както вече бе посочено, не регламентира фактическите състави на ликвидационните последици при развален договор, а урежда частния въпрос за **съдържанието** на обезщетението, дължимо поради нарушен **позитивен** интерес. Поддържаното в настоящата статия разбиране се подкрепя и от идентичните редакции на чл. 88, ал. 1, изр. второ, чл. 189, ал. 1, изр. трето и чл. 195, ал. 2. При положение, че вторите два текста очевидно не третират разноските по договора като “вреди от неизпълнението”, не виждам основание при идентичната редакция на чл. 88, ал. 1, изр. второ да се поддържа, че разноските по договора се обхващат от “вредите от неизпълнението”.

С оглед на изложеното, считам, че негативният кредиторски интерес при разваляне на договора (що се отнася до разноските по договора) следва да бъде обезщетен на основание на **съществуващо общо легално правило**, на което чл. 189, ал. 1, изр. второ и чл. 195, ал. 2 са само частен израз. Необходимостта от подобна обща разпоредба се налага поради принципната релевантност на негативния договорен интерес при развален договор и поради невъзможността този интерес да бъде обезщетен на едно и също правно основание с позитивния.

6.2.2. Основание на претенцията за обезщетение при сключване на сделка на покритие.

Посочената втора насока на увреждане на негативния интерес при развален договор не се подлага на съмнение в доктрината. Авторите обаче се задоволяват с нейното споменаване, без да развиват тезата си до степен, която да поясни точното им разбиране²⁶. По мое мнение негативният интерес на кредитора ще бъде нарушен не само когато **е сключен** втори договор за задоволяване на идентичен позитивен интерес, но и когато поради самата настъпила промяна кредиторът вече е демотивиран да сключи такъв договор, поради неговата неизгодност с оглед на новите условия. В подкрепа на това разбиране са и разпоредбите на чл. 75 и чл. 76 от ВКОДМПС, които уреждат право на кредитора на обезщетение и в двете посочени хипотези.

Дали обезщетението за разликата в условията, при които е сключен разваленият договор и сделката на покритие се дължи по силата на чл. 88, ал. 1, изр. второ? Отговорът на този въпрос изглежда очевиден за авторите, които виждат в посочената разпоредба регламентация на фактическия състав на ликвидационните последици при развален договор. От гледище на застъпеното в настоящата статия разбиране за смисъла на чл. 88, ал. 1, изр. второ обаче този извод може да бъде поставен под съмнение. По мое мнение, действащото законодателство и по-специално, текстът на чл. 323 ТЗ, съдържа разпоредба с принципно значение за отговора на поставения въпрос. Текстът на чл. 323 ТЗ е озаглавен “Обезщетение” и гласи следното: “Ако продажбата бъде развалена и в подходящ срок след развалянето купувачът е купил заместваща стока или продавачът е препродал стоката, страната, която търси обезщетение, може да получи **разликата** между цената по продажбата и цената по заместващата сделка, **както и обезщетение.**” (к. а.). Цитираният текст е основание за няколко съществени извода:

а) Законът поставя принципно изискване сделката на покритие да бъде сключена “в подходящ срок след развалянето”. Идеята на законодателя е ясна – ако втората сделка не бъде сключена в “подходящ срок след развалянето”, тя не би могла да се третира като

целяща задоволяване на идентичен позитивен интерес и изобщо, като сделка “*на покритие*” на този интерес чрез нова облигационна връзка. С оглед на изложеното, едва ли е оправдано и разглежданата втора насока на увреждане на негативния кредиторски интерес да се предпоставя като дефинитивно дадена и релевантна във всички хипотези на неблагоприятна за кредитора промяна в условията по сключени впоследствие сделки;

б) Подобно на разпоредбите на чл. 189, ал. 1, изр. второ и чл. 195, ал. 2 ЗЗД, текстът на чл. 323 ТЗ също не може да се разглежда като специално правило, приложимо единствено за търговската продажба. Не съществува каквото и да било логическо основание ликвидацията на отношенията, породени от разликата в условията по сделката на покритие да бъде отречено при други случаи на разваляне на договора. Тази разлика (доколкото сделката на покритие е сключена “в подходящ срок след развалянето” и очевидно е предназначена да задоволи идентичен позитивен интерес) следва да бъде репарирана при всички хипотези на развален договор.

С оглед на изложеното, считам, че ликвидацията на отношенията, породени от сключването на сделка на покритие следва да бъде извършена на основание на по-общото правило, изразено в чл. 323 ТЗ, а не на основание чл. 88, ал. 1, изр. второ ЗЗД.

6.2.3. Основание за обезщетяване на вредите от промяна в условията при които е сключен развалиният договор и тези, при които може да бъде сключена сделка на покритие

За разлика от чл. 76 от ВКОДМПС, ЗЗД и ТЗ не уреждат изрично право на кредитора на обезщетение при промяна в условията, при които е сключен развалиният договор и тези, при които *може* да бъде сключена сделка на покритие. При това положение единственият позитивноправен подход е да бъде приложено по аналогия правилото на чл. 28, ал. 3 ЗЗД. По мое мнение основанието за правоприлагане по аналогия може да намери сериозна подкрепа в обстоятелството, че и при унищожаване, и при разваляне на договора, разглежданите вредни последици настъпват именно поради доверието в договорната връзка, поради “сключването” на договора по смисъла на чл. 28, ал. 3 и последващото му отпадане с обратна сила. И в двете хипотези, поради доверието в учредената договорна връзка, кредиторът е пропуснал благоприятни възможности за задоволяване на позитивния си интерес чрез други сделки и тези негови пропуснати възможности следва да бъдат обезщетени, независимо от липсата на сделка на покритие. И прякото и аналогичното прилагане на чл. 28, ал. 3 обаче следва да държи сметка за обстоятелството, че неблагоприятната промяна в условията, при които е сключен унищоженият (развалиният) договор и тези, при които би могла да бъде сключена сделка на покритие, трябва да бъде безспорно доказана в гражданския процес. На практика, това ще бъде възможно, когато дължимата от неизправната страна стока или услуга има установима “текуща” (пазарна) цена по смисъла на чл. 76 от ВКОДМПС.

8. Направеният анализ показва, че при един по-внимателен и непредубеден подход е видно, че и двете изложени становища за вида на отговорността при развален договор са крайни и не отчитат всички аспекти на проблематиката, поставена от чл. 88 ЗЗД. В стремежа си да генерализират основанието на отговорността при развален договор и да го сведат само до едната или другата форма на гражданска отговорност, *изложените разбирания пропускат алтернативата договорната и деликтната отговорност да*

съществуват паралелно и да обезщетяват съответни различни интереси - позитивен и негативен. Критикуваните разбирания отчитат и отразяват вярно само един аспект на проблематиката на ликвидация на отношенията при развален договор, като пропускат възможността тезата, с която полемизират да не е изцяло погрешна, а вярна, но в една частна област на разглежданата материя.

По мое мнение посочените слабости в обяснението на явленията, породени от развалянето на договора, следват от неправилната предпоставка, че чл. 88, ал. 1, изр. второ ЗЗД регламентира *фактическия състав* на отговорността и изобщо, базата за ликвидация на отношенията между страните. Виждайки от различен ъгъл основанието на гражданската отговорност при развален договор именно в този легален текст, авторите стигат до изводи, които не отговарят на смисъла и действителната цел на чл. 88, ал. 1, изр. второ ЗЗД, като същевременно пропускат позитивноправното съществуване на други релевантни правила за ликвидация на отношенията.

От гледна точка на застъпеното в настоящата статия разбиране тази ликвидация²⁷ е уредена от две групи легални правила, всяка от които е посветена на различен интерес на кредитора. *Позитивният* интерес се защитава от чл. 79 във връзка с чл. 88, ал. 1, изр. второ, като последният текст не урежда основанието на отговорността, а единствено специфичната структура на обезщетението, което, поради развалянето на договора с обратна сила, вече няма да включва като елемент паричния сурогат на дължимото. Обезщетението за нарушаване на позитивния интерес се дължи на договорно основание и представлява очевидна хипотеза на *договорна гражданска отговорност*.

Втората група обезщетителни претенции при развален договор имат за цел да отстранят вредните последици от нарушаването на *негативния* интерес на кредитора. Те възникват по силата на самостоятелна система от правила и *не са проява на договорна отговорност*. Въпросът, дали всички ликвидационни последици от нарушаване на негативния договорен интерес следва да бъдат определени като проява на извъндоговорна (деликтна) отговорност или като явления с различна правна същност изисква самостоятелно научно изследване.

Изложеното в настоящата статия разбиране потвърждава тезата за връзката между характера на нарушения интерес и вида на гражданската отговорност, чрез която той се обезщетява. Договорната отговорност е предназначена да обслужва позитивния кредиторски интерес, а деликтната – негативния, като двата интереса се защитават от различни правила²⁸.

De lege ferenda може да се препоръча в бъдещия граждански кодекс разглежданите състави за ликвидация на последиците от нарушаване на негативния кредиторски интерес при развален договор да бъдат изведени като общи правила, за да бъдат избегнати съществуващите съмнения и да се разграничат ясно ликвидационните последици на плоскостта на двата релевантни интереса на кредитора. Намесата на законодателя е особено необходима с оглед регламентацията на общо правило за възстановяване на паричната равностойност на разликата между условията, при които е сключен развалиният договор и условията, при които *може* да бъде сключена сделка на покритие. Съществуващата правна уредба (чийто частен израз са чл. 323 ТЗ и чл. 75 ВКОДМПС) защитава негативния интерес на изправната страна само в хипотезата на *вече сключена* сделка на покритие, като не регламентира изрично способ за обезщетяване на вредите, породени от самата неблагоприятна за кредитора промяна в пазарните условия. Като

основа на подобно общо правило може да бъде използвана разпоредбата на чл. 76 от ВКОДМПС²⁹.

С оглед на изложеното считам, че отношенията при развален договор не могат да се уредят само на базата на договорната или на деликтната отговорност, тъй като нито един от двата вида гражданска отговорност не е в състояние да даде самостоятелно адекватна, справедлива и съответстваща на текстовете база за ликвидация на отношенията при развален договор. От друга страна, независимо от това, дали само част или всички състави за ликвидация на отношенията, породени от нарушен негативен договорен интерес бъдат определени като деликтни, паралелното съществуване на договорна и деликтна отговорност при развален договор не може да бъде подлагано на съмнение и предоставя още един очевиден аргумент в полза на разбирането за кумулация на двата вида гражданска отговорност³⁰.

¹ В по-нататъшното изложение всички цитирани легални текстове (доколкото не е посочен друг нормативен акт) са от Закона за задълженията и договорите.

² Вж. Конов, Т. и Калайджиев, Ан., “Отговорност при нарушен негативен интерес”, сп. “Държава и право”, кн. 11/1998г. В същия смисъл е разбирането на Конов, Т. в Основание на гражданската отговорност, С. 1995, с. 40.

³ Вж. Русчев, Ив., “Отговорността при евикция”, С. 1995, с. 184 и сл. Следва да се отбележи, че за разлика от първото посочено разбиране, становището на Ив. Русчев е по-скоро доразвитие и обосноваване на утвърден в теорията и съдебната ни практика тълкуване - срв. Апостолов, Ив., Облигационно право, Общо учение за облигацията., С. 1947, с. 298. Така и Рачев, Ал., Разваляне на двустранните договори поради неизпълнение, С. 1967, с. 130. В същия смисъл, Гоцев, В., Договорна и деликтна отговорност – сравнение и конкуренция., С. 1979, с. 13.

⁴ Вж. по-специално Гоцев, В., ц. с.

⁵ За различните разбирания по въпроса за неустойката при развален договор вж. Таджер, В., Неустойка при развален договор, сп. Правна мисъл, кн. 4/1987г. Срв. и ТР 48-86-ОСГК.

⁶ Вж. Конов, Т., ц. с., с. 40.

⁷ Срв. Конов, Т. и Калайджиев, Ан., цит. статия, с. 27.

⁸ Вж. Русчев, Ив., ц. с., с. 186. В същия смисъл Апостолов, Ив., Облигационно право, Част I, Общо учение за облигацията, фототипно издание, С. 1990, с. 298.

⁹ Вж. Русчев, Ив., ц. с., с. 186.

¹⁰ Вж. Русчев, Ив., ц. с., с. 188 - 194.

¹¹ Срв. Апостолов, Ив., ц. с., с. 93 – 94. Така и Конов, Т., ц. с., с. 29.

¹² Така Кожухаров, Ал., Облигационно право, Общо учение за облигационното отношение, Книга първа, С. 1993, с. 257 – 259.

¹³ Така Конов, Т., ц. с., с. 83 – 84 за **общия** състав на деликтната отговорност. Основанието на специалните деликтни отговорности за нарушен негативен договорен интерес е неизпълнението на конкретно предвидени в специални правни норми извъндоговорни облигационни задължения – ц. с., с. 94 – 95.

¹⁴ Вж. Русчев, Ив., ц. с., с. 185 – 186.

¹⁵ Срв. Конов, Т. и Калайджиев, Ан., цит. статия, с. 27.

¹⁶ Вж. Конов, Т., ц. с., с. 24 - 26. Така и Русчев, Ив., ц. с., с. 188 – 189.

¹⁷ За съотношението между правонарушението, като основание (в тесен смисъл) на гражданската отговорност и вредата в рамките на фактическия състав на отговорността вж. Конов, Т., ц. с., с. 47.

¹⁸ Вж. Конов, Т., ц. с., с. 95.

¹⁹ Вж. Конов, Т., ц. с., с. 40.

²⁰ Вж. Конов, Т. и Калайджиев, Ан., цит. статия, с. 29-30.

²¹ Вж. Русчев, Ив., ц. с., с. 189.

²² Вж. Конов, Т. и Калайджиев, Ан., цит. статия, както и Конов, Т., ц. с., с. 30 и сл.

²³ Вж. Русчев, Ив., ц. с., с. 114.

²⁴ Конов, ц. с., с. 30 и сл.

²⁵ Вж. Русчев, Ив., ц. с., с. 192.

²⁶ Така например Конов, Т. и Калайджиев, Ан. (цит. статия, с. 24-25) акцентират върху самата неблагоприятна за кредитора промяна в условията, при които е сключен разваленият договор и тези при които **би могла** да бъде сключена сделка на покритие. Други автори (срв. Русчев, Ив., ц. с., с. 187), като че ли са склонни да отдадат правно значение на настъпилата промяна, само доколкото **е била сключена** сделка на покритие.

²⁷ Тук се абстрахирам от кондикционните претенции по чл. 55 ЗЗД и от вземанията за заплащане на необходимите и полезни разноси за вещта при разваляне на транслативни договори.

²⁸ Вж. Конов, Т., ц. с., с. 30 – 44.

²⁹ Текстът на чл. 76 от ВКОДМПС е следният:

“1. Ако договорът е развален и стоката има текуща цена, страната, която търси обезщетение, може, ако не е извършила покупка или препродажба в съответствие с чл. 75, да получи разликата между цената, определена с договора, и текущата цена по време на развалянето му, както и обезщетение за другите вреди, дължимо в съответствие с чл. 74. Но ако страната, търсеца обезщетение, е развалила договора, след като стоката е вдигната, прилага се текущата цена по време на вдигане на стоката вместо текущата цена по време на развалянето на договора.

2. За целите на предходната точка текущата цена е преобладаващата цена на мястото, където стоката е следвало да се достави, или ако на това място няма текуща цена, цената на такова друго място, което разумно би могло да замести първото, като се държи сметка за разликата в разноските за превоз на стоката.”

³⁰ Изложеното в настоящата статия разбиране може да даде основа и за разрешаване на редица спорни въпроси, свързани с неустойката при развален договор. С оглед на изложеното тълкуване на чл. 88, ал. 1, изр. второ, едва ли може да се подлага на съмнение, че компенсаторната неустойка ще се дължи и след развалянето на договора. Естествено, като алтернативна форма на компенсаторното обезщетение, тя също ще следва да бъде редуцирана с паричната равностойност на длъжниковата престация. Основание за тази редукция ще бъде не чл. 92, ал. 2, а чл. 88 ЗЗД.

Може да бъде поставен и въпросът, дали компенсаторната неустойка или неустойката, уговорена изрично с оглед на развален договор, не следва да обезщетява само **позитивния** кредиторски интерес, като по този начин остане открит въпросът за ликвидация на отношенията, породени от нарушаването на негативния интерес. Тези въпроси обаче следва да бъдат предмет на отделно изследване.